

СЕРГИЈЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ
НОВАЦ ГРАДА СМЕДЕРЕВА
SERGIJE DIMITRIJEVIC
MONNAIE DE LA VILLE DE SMEDEREVO

Посебан отисак из Зборника радова *Ослобођење градова у Србији од Турака
1862—1867*, Српске академије наука и уметности, Одељење друштвених наука

БЕОГРАД
1970

Др СЕРГИЈЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ, научни саветник
Институт за међународни раднички покрет, Београд

НОВАЦ ГРАДА СМЕДЕРЕВА

Једини период у коме је град Смедерево имао свој новац било је време деспота Бурђа Влковића, односно Бранковића (1427—1456) и његовог сина деспота Лазара Бурђевића (1456—1458).

Појаву градског новца у средњовековној српској држави треба везивати за развитак робноновчаних односа.

Појава градске аутономије могла је да има одлучујућу улогу у ковању градског новца, али је и она сама била условљена развитком градске привреде и трговине, односно већ поменутиим развитком робноновчаних односа и привреде.

Поред развитка робноновчаних односа на ковање градског новца могла је да утиче и чињеница да су међу тим градовима биле престонице (Скопље, Призрен, Ново Брдо, Смедерево), а да су неки од њих, као што ћемо видети касније, вероватно били у време Бурђа Бранковића, центри већих административно управних територија (Смедерево, Ново Брдо, Рудник и Рудишта).

На ковање градског новца вероватно је утицало и постојање ковница или рударске активности у некима од њих.

Да бисмо видели право место градских новчаних емисија Смедерева међу градским новцима средњовековне српске државе, погледајмо где се и када појављивао и ковао градски новац на територији ове државе.

На основу наших још необјављених анализа најстарија врста српског средњовековног градског новца почела је да се кује у Котору у другој половини XIII века. Крајем XIII или у првој половини XIV века појављује се и градски новац Бара, а у првој половини XIV века новац Скадра и Дриваста. Није искључено да је и први новац Улциња кован у то време.¹

¹ Мали број сачуваних примерака новца града Свача не пружа довољну основу за ову врсту закључака добијену анализом просечне тежине појединих врста.

Релативно рано ковање градског новца у поменутиим приморским градовима несумњиво је било условљено бржим развјетком робно-новчаних односа у крајевима преко којих је ишао прекоморски трговачки промет, односно градова који су у вези са тим доживели процват градске привреде и трговине и најбрже стекли градску аутономију (Котор, Бар, Скадар и Улцињ).²

Историјско нумизматички подаци и наше анализе указују да су неки од побројаних градова, нпр. Котор, Скадар и Бар сигурно ковали свој новац и у четвртој половини XIV века.³

Чињеница да неки од ових градова кују само бакарне новце (Бар, Дриваст, Улцињ и Свач) а други и сребрне и бакарне новчане врсте (Котор и Скадар) не мења суштину самог питања, пошто су привредно развијени градови ковали оне врсте које су им највише недостајале при датој новчаној циркулацији, или им као посебне новчане врсте највише одговарале (нпр. которски динари).

У континенталном делу средњовековне српске државе појавио се у другој половини XIV века после распада Царства сребрни динар Новог Брда са кнезом Лазарем као сизереном и сребрни новац Скопља и Призрена, из времена Вука Бранковића.

Каснија појава градског новца у континенталном делу средњовековне српске државе могла би се објаснити релативно закаснелим развјетком робноновчаних односа и градске аутономије у овим крајевима, у односу на приморје.

Први град из континенталног дела земље који је почео да кује свој новац био је најразвијенији привредни центар ове области, Ново Брдо.

По броју познатих примерака новобрдски динари ковани са ликом кнеза Лазара (284) далеко надмашују све познате примерке сребрног новца друга два града, Призрена (19) и Скопља (3),⁴ па чак и све градске новце из времена деспота Бурђа (204) скупа узете.

У доба после косовске битке (1389), у дугом временском периоду од преко 30 година нема трагова ковању градских новчаних врста на континенталном подручју српске државе.

Оне се опет јављају тек у време деспота Бурђа Бранковића (1427—1456) када се поред Новог Брда, који је ковао свој новац и под кнезом Лазарем, појављују новчане врсте три нова места: Смедерева, Рудника и Рудишта. Карактеристично је да се међу ова четири места не налази ни једно место са бивше територије Вука Бранковића.

² Привредни развјетак и стицање аутономних права Скадра вероватно су довели до појаве новчаних врста Свача и Дриваста који су били у његовој околини, били са њиме привредно повезани и имали истог феудалног сизерена.

³ Напомињемо да Котор и Скадар кују градски новац и касније, и то у време постојања трајне венецијанске власти.

⁴ У овај рачун нису ушли бројни модерни фалсификати сребрног новца Скопља и Призрена, као и новчана врста града Скопља са хоризонталним натписом коју је објавио Ј. Шафарик (Љубић Таб. XIV, 28), али коју до данас нисмо нашли у оригиналу.

Градски новац из времена деспота Бурђа Бранковића и његовог сина деспота Лазара Бурђевића био је сребрни новац и имао низ заједничких карактеристика:

1) Прва од њих је да сви крупнији градски новци спадају у аспре, у нову новчану групу која се разликује од нормалних и стабилних врста динара по релативно мањем пречнику (13—15 према 17—20 мм и релативно већој дебљини уз просечну данашњу тежину, која одговара тежини нормалних и стабилних динара нпр. кнеза Лазара и деспота Стефана а већа је за око 25% од данашње тежине смањених Бурђевих динара.

Просечна данашња тежина свих градских аспри износи 1,02 грама а код појединих врста просечна тежина достиже 1,08 и 1,10 грама.

Ова новчана група српског средњовековног новца појавила се у време деспота Бурђа Бранковића. Поред 9 великих врста градског новца она обухвата и 10 општедржавних новчаних врста самога Бурђа. Ако овима додамо и аспру Лазара Бурђевића укупан број разних аспри достиже 19.

За ову новчану групу треба повезати и мале новчане врсте, које називамо маљушницима, који имају укупну просечну тежину од око 0,275 грама, пречник од око 10 мм и представљају 1/4 тежине аспре, односно 1/3 смањеног Бурђевог динара. Досад смо нашли четири врсте градских маљушника и две такве општедржавне врсте.

2) Друга заједничка карактеристика градског новца из времена деспота Бурђа Бранковића и његовог сина Лазара Бурђевића је личје на коме се појављује лав који корача лево, најчешће са именом града које иде околу, смештеним између лавље главе, репа и шапа. (Једино се у случају маљушника Смедерева и Рудишта, где се име града јавља на лицу новца, у дворедном натпису, лав појављује на наличју новца без икаквог натписа).

Лав је амблем породице Вука Бранковића. Њега сусрећемо први пут на једној новчаној врсти самог Вука Бранковића (Љубић, Таб. XIII, 3), а често се појављује и на новцу господина (1410—1427) и деспота (1427—1456) Бурђа Бранковића, и то на лицу или наличју новца. Док се код господина Бурђа лав појављује на 5 врста од укупно 9 његових новчаних врста (55,6%), код деспота Бурђа њега срећемо на 19 врста од укупно 23 општедржавних новчаних врста овог владара (82,6%), као и на свим његовим градским врстама што показује на пораст његове употребе.

Док на поменутој новчаној врсти Вука Бранковића лав стоји на задњим шапама окренут десно, на свим врстама Бурђа Бранковића он је окренут лево. На мањем броју његових новчаних врста (6) он стоји на задњим шапама (код господина на 2 а код деспота на 4 новчане врсте), а на већем броју новчаних врста (18) он је представљен у ходу на лево (код господина на 3 а код деспота на 15 новчаних врста). Исто тако као и на свим градским новчаним врстама овог доба. Лав који корача на лево јавља се и на заједничком новцу

деспота Бурба и босанског краља Томаша (Љубић Таб. XVII, 11), као и на печату деспота Бурба стављеном на повељи из 1445. године.⁵

Осврнимо се на хронолошки однос стојећег и корачајућег лава. Чињеница да се стојећи лав јавља већ код Вука Бранковића, да се он јавља код господина Бурба (1410—1427) на 40% новчаних врста са лавом а код деспота Бурба (1427—1456) само код 21% таквих новчаних врста, да се он појављује само на једној од 10 познатих општедржавних аспри које су све од реда са лавом (10%)⁶ и то на једној од једине две врсте аспри које имају лава са предње стране новца (није искључено да су то најстарије врсте аспри), да се он уопште не појављује код градских Бурбевих врста (аспри и маљушника), и да се он није појавио ни на новцу Лазара Бурбевиха, све то показује да Бурбеве деспотске врсте са стојећим лавом припадају релативно старијој представи, која је прогресивно напуштана и замењена лавом који хода.

3) Трећа заједничка карактеристика ове групе новца је представа деспота Бурба или Лазара на свим градским новчаним врстама на којима се он појављује. На свим тим врстама, а исто тако и на заједничком новцу деспота Бурба и Ј. Хуњадија (2 врсте), као и на Бурбевој општедржавној аспри, коју смо објавили у Старинару⁷, појављује се деспот са круном, вертикалним мачем и крстатом култом. Поред тога — на смедеревској врсти са владаром који стоји, а исто тако и на заједничком новцу деспота Бурба и Ј. Хуњадија са два гаврана и поменутој новообјављеној општедржавној врсти деспота Бурба — појављује се и плашт. У питању су познате ознаке деспотског звања, које је Бурба Бранковић добио у Београду од мађарског краља Сигизмунда одмах после смрти деспота Стефана Лазаревића (19. јула 1427) — „per palium, mitram et gladium et alia ad hoc pertinentia” — према подацима из архивских извора, које, на супрот К. Лиречеку који их прихвата, оспорава Ј. Радонић.⁸

Чињеницу да је градски новац ове групе био искључиво сребрени новац не треба сматрати за неку посебну одлику, пошто се у XIV

⁵ А. Ивић, који је објавио овај печат, погрешно описује овог лава који се налази на рогатом шлему међу роговима, називајући га курјаком, упркос гриве и китњастог репа који се јасно виде. — А. Ивић, *Стари српски печати и грбови*, Нови Сад 1910, стр. 35 и Таб. IX, бр. 56.

Напомињемо да се представа лава врло често сусреће и на српским средњовековним прстеновима.

⁶ С. Димитријевић, *Нова серија нових врста српског средњовековног новца*, Старинар XV—XVI, 1964—1965, стр. 137. Напомињемо да је промена у једном већ објављеном процентуалном односу наступила услед раздавања врста.

⁷ С. Димитријевић, *Нова серија ...*, стр. 134—135, врста 11. Међу новцима деспота Бурба и деспота Лазара изузетак представља само једна врста деспота Бурба коју смо исто тако објавили у Старинару, на којој је деспот гологлав, без огртача и држи скиптар и јеванђеље. — С. Димитријевић, *Нове врсте српског средњовековног новца*, Старинар IX—X, 1958—1959, стр. 161, врста 21.

⁸ К. Лиречек — Ј. Радонић, *Историја Срба I*, 354 и II 345. Ово оспорава Ј. Радонић.

и XV веку регуларне бакарне новчане емисије појављују само код градова у приморју.

Никаква посебна одлика нису ни ћирилички натписи, који су општа карактеристика Бурђевог новца (са изузетком две врсте заједничког новца са Ј. Хуњадијем).⁹

Осврнимо се детаљније на различите врсте смедеревског новца.

У време деспота Бурђа Бранковића и његовог сина деспота Лазара Бурђевића, када се појављују градске аспре, Смедерево кује 8 сребрних новчаних врста, и то 6 под деспотом Бурђем Бранковићем а две под деспотом Лазаром Бурђевићем.

Од ових осам смедеревских новчаних врста пет припадају категорији аспра, а три спадају у маљушнике.

ПРЕГЛЕД СВИХ НОВЧАНИХ ВРСТА ГРАДА СМЕДЕРЕВА¹⁰

Редни број врсте и слике	Врста новца	Кратки диференцијални опис врсте	Број познатих примерака	Врста први пут објављена од	Ова се врста јавља и код	Остава из Тополовика
Под деспотом Бурђем Бранковићем (1427—1456)						
1	Аспра	Бурађ стоји	51	Ј. Шафарик	—	
2	"	Бурађ седи	49	"	Рудник, Ново Брдо	
3	"	Троредни натпис	32	"	Ново Брдо	
4	"	Дворедни натпис	1	"	—	
5	Маљушник	Дворедни натпис	8	Ј. Петровић	Ррдишта	
6	Маљушник	Двосруки крст са натписом дес-пот	1	С. Димитријевић	—	
Под деспотом Лазаром Бурђевићем (1446—1558)						
7	Аспра	Лазар стоји	4	С. Димитријевић	—	
8	Маљушник	Дворедни натпис са круном	2	Р. Марић	—	

⁹ Исти је случај са једном врстом општедржавног заједничког новца деспота Бурђа и Ј. Хуњадија. — Види претпоследњу напомену.

¹⁰ Набројане врсте објављене су први пут (претходнике Ј. Шафарика моментално не узимамо у обзир): 1. врста — Ј. Шафарик, *Описание стари србски новаца* Гласник III, 1851, 242—243, бр. 83—84. — 2. врста — Исти аутор, *Додатак к описанију стари србски новаца* Гласник V, 1853, 212—223, Таб. I—II. — 3. врста — Исти аутор, Исти наслов, Гласник VII, 1855, 226—227, бр. 28. — 4. врста — Исти аутор, *Описание ... Гласник III, 1851, 240—241, бр. 79.* — 5. врста — Ј. Петровић, *Нумизматичке новости* — Нумизматичар, бр. 2, мај 1935, 29, бр. 2, тј. 1—3. — 6. врста — С. Димитријевић, *Српски средњовековни новац нађен у току ископавања на новом Брду* бр. 37. — 7. врста — С. Димитријевић, *Нова серија ...* 137, бр. 13. — 8. врста — Р. Марић, *Студије из српске нумизматике*, Београд, 1956, 436, Таб. LX, 19—20.

Све побројане врсте смедеревског новца са изузетком Бурђевог смедеревског маљушника код кога се име града појављује у дворедном натпису (а лав без натписа на наличју новца) имају лава на предњој страни градског новца. Име самога града написано у својој потпуној или нешто скраћеној варијанти (Смарво) постављено је кружно, око лава и смештено између лавље главе, репа и шапа.¹¹

Досад смо нашли у свему 146 примерака смедеревског градског новца кованог у XV веку. Пошто је наш преглед захватио готово све познате и приступачне збирке са српским средњовековним новцем у земљи и иностранству, с правом узимамо да су то све досад познате новчане врсте и примерци овога града.

Осврнимо се на појаву градског новца у оставама из тог доба. Једина остава где се појавио новац града Смедерева и други градски новац тога времена била је остава из Тополовника, раније погрешно названа оставом из Раброва. По подацима које смо добили од бившег судије Б. Борђевића, који је својевремено откупио ту оставу од неког трговца из Великог Градишта и уступио је Музеју у Београду, њено право налазиште је ово место на југозападу од Великог Градишта, у пожаревачком крају. По подацима Ј. Петровића ова је остава садржавала двадесет и осам примерака.¹² Исправљеном саставу ове оставе треба додати: по један маљушник Рудишта и Смедерева из збирке Пх. Грирсона и три маљушника деспота Бурђа из збирке Народне банке, који потичу из збирке С. Кракова; два примерка маљушника града Смедерева из збирке Љ. Недељковића, један исто такав примерак из збирке С. Симоновића, и пет маљушника деспота Бурђа (2 Недељковић, 2 Симоновић, 1 Димитријевић) који потичу из збирке Зарија Марковића; 9 примерака градских аспри из збирке С. Димитријевића, који потичу од налазача оставе; као и три њихова примерка које је овај задржао.

Максимална данас могућа реконструкција оставе из Тополовника пружа следећу слику (види табелу на стр. 77).

Остава из Тополовника која, поред једне врсте општедржавног маљушника, обухвата три различите новчане врсте места Смедерева и по једну врсту Рудника и Рудишта, у свему 6 новчаних врста од којих су 5 градске, показује:

Прво, да је градски новац циркулисао по читавој територији, а не само у оквиру одређене области. Само се тако може објаснити бројно присуство рудничких аспри у остави из пожаревачког краја, па чак и присуство два маљушника из Рудишта.

¹¹ Сличне констатације већ смо учинили за све градске новце ове групе, код којих се лав куће Бранковића обавезно појављује на наличју.

¹² Ј. Петровић, *Нове врсте новца деспота Бурђа Бранковића*, Нумизматичар бр. 2, 1935, стр. 29.

Да је код Ј. Петровића погрешно описана врста заиста маљушник (Љубић Таб. XIII, 20) уверили смо се прегледом саме оставе из Тополовника у збирци Народног музеја у Београду (Табла СXXXVII ф 6 — г 8). Напомињемо да се ту налазе четири маљушника Смедерева, а осам маљушника деспота Бурђа, што смо исправили.

САСТАВ ОСТАВЕ ИЗ ТОПОЛОВНИКА¹³

Група број врсте или слике	врста новца	кратки диференцијални опис врсте	број примерака по Ј. Петровићу	број примерака по нашој реконструкцији
I Новац града Смедерева			(14)	(24)
1	аспра	Ђурађ стоји	3	5
2	"	Ђурађ седи	7	11
5	маљушник	Дворедни патпис	4	8
II Новац Рудника				
—	аспра	Ђурађ седи	5	12
III Новац Рудишта				
—	маљушник	Дворедни натпис	1	2
IV Општедржавни новац деспота Ђурђа				
—	маљушник	Троредни натпис	8	16
			Укупно	28
				54

С друге стране, ова остава показује да су градске аспре биле у једном моменту готово искључиво новчане врсте у оптицају.

Што се тиче односа смедеревских аспри и маљушника према другим врстама градског новца на томе не треба инсистирати пошто је налаз из једног периферног краја који гравитира само према Смедереву, те се зато по структури те оставе ништа не може закључити у томе смислу.

Уз то се на основу ове групе новца која је сасвим случајно доспела у земљу не може извући никакав поуздан закључак о стварном односу аспри и маљушника у новчаном оптицају. Она омогућује само да се сагледа посебан значај који су мале врсте имале у новчаној циркулацији, много већи од досадашњих процена.¹⁴

Задржимо се на питању хронологије Ђурђевих градских врста. Чињеница да градске врсте нису биле коване у току целокупне владавине Стефана Лазаревића (1389—1427), да су се аспре као посебна новчана врста јавиле тек у време деспота Ђурђа Бранковића (1427—1456), да су, као што смо видели неколико пасуса раније, само две, вероватно најстарије врсте његових аспри биле коване са лавом на предњој страни новца, од којих само једна са лавом који стоји (је-

¹³ Ова реконструкција не мења у већој мери однос између аспри и маљушника. У делу који је доспео у Народни музеј појављује се однос од 15 аспри према 13 маљушника (46,4%), а у реконструисаном саставу 28 аспри према 26 маљушника (48,1%).

¹⁴ Упореди закључак у раду: С. Димитријевић, *Сртски средњовековни новац нађен у току ископавања на Новом Брду*.

дина појава на аспрама) да се такве представе не појављују на градским Бурђевим новцима, видимо да су Бурђеве градске новчане врсте почеле да се кују нешто касније од првих деспотских општедржавних врста Бурђа Бранковића, вероватно после 1430, када је Смедеревски град већ био подигнут.

Пошто је Бурђев депозит на који ћемо се посебно осврнути пре дат Дубровнику 1441, године био састављен од самих аспри, то значи да су оне масовно коване пре 1439. године.

Зато сматрамо да су Бурђеве градске врсте масовно коване у то доба, највероватније између 1430. и 1438. године.¹⁵

Ближе временско опредељење можемо да дамо само за једну изузетну врсту, смедеревски маљушник са дуплим крстом (врста и слика бр. 6). Присуство дводелне словне ознаке, какве се уопште не појављују на новцу средњовековне српске државе у XV веку, ознака Н—С на предњој страни тог новца, која се јавља као ознака ковнице на новцу мађарског краља Алберта (1437—1439), а делимично и присуство дуплог крста, типичног за мађарске новце (специјално у комбинацији са дводелном ознаком) указује да је ова српска новчана врста деспота Бурђа Бранковића вероватно кована у Угарској, у време турске окупације Смедерева (1439—1444), када је деспот Бурђа био у емиграцији и то у Угарској, највероватније 1439. године, у време последње године владе краља Алберта, са којим је спремао поход за ослобођење Србије. Као место ковања долазе у обзир не само некаква чисто мађарска ковница, већ и добра Бурђа Бранковића у Угарској, па и сам Београд, пошто код мађарских словних ознака прво слово означава ковницу а Београд је под мађарском влашћу имао име Нандоралба.¹⁶

Задржимо се на смедеревским новчаним врстама деспота Лазара Бурђевића. Мада је Лазар Бурђевић имао деспотско звање и у периоду 1446—1456. године, када је био сувладар деспота Бурђа Бранковића, мада је по нашој претпоставци смедеревски маљушник деспота Лазара (врста и слика бр. 8) кован баш у то доба, у свим анализама новчаних емисија из времена деспота Бурђа Бранковића новци Лазара Бурђевића нису узимани у обзир. Они су увек третирани као посебна, каснија група, као да су ковани у периоду његове самосталне владе између 24. децембра 1456. и 20. јануара 1458. године, када је, по нашем мишљењу и кована смедеревска аспра деспота Бурђа (врста и слика бр. 7).

Оваква нова хронолошка подела има своју логику и у односу на релацију аспра — маљушник. Пошто је маљушник четвртина аспре, природно је да и аспра и маљушник постоје истовремено. Пошто изгледа нелогично да неки владар прво кује ситан новац у време када је савладар, а касније, у време самосталне владе, и саму основну новчану јединицу — аспру, одсуство деспотског звања не мора

¹⁵ С. Димитријевић, *Нова серија ...*, 137.

¹⁶ С. Димитријевић, *Српски средњовековни новац нађен у току ископавања на Новом Брду*, *Годишњак народног музеја ...*, врста 37.

бити пресудан доказ о ковању Лазаревог маљушника у времену које је претходило смрти деспота Бурђа, за време поменутог савладарства. Можда је и присуство деспотске круне поред Лазаревог имена заиста сасвим довољан аргуменат да је реч о самосталном новцу деспота Лазара. Више од тога стварно не може да стане на маленој површини маљушника.

Смедеревска аспра деспота Лазара Бурђевића је по свој прилици последњи ковани новац средњовековне српске државе. Њој се са нешто већом резервом може прикључити и Лазарев маљушник.

Смедеревски новци деспота Лазара Бурђевића и заједнички новац деспота Бурђа и Јанка Хуњадија (2 врсте) једине су четири средњовековне новчане врсте за које се са сигурношћу може рећи да су коване после прве турске окупације Србије (1439—1444). Прве две смедеревске новчане врсте једине су чисто српске новчане врсте тог периода.

Разматрајући пропорције међу новцем различитих градова, који је кован у време деспота Бурђа, као и изоловане новчане врсте деспота Лазара Бурђевића, које се јављају само у смедеревској варијанти, морамо узети у обзир и то да је Ново Брдо претрпело дугу опсаду, освајања и пустошења 1441. године и да је 1455/56 године средњовековна српска држава изгубила своје јужне области.¹⁷

Погледајмо однос новца града Смедерева према осталим врстама градског новца кованог на територији данашње Србије у XV веку.

Досад је познат следећи градски новац кован за време Бурђа Бранковића:

градови	број врста	број примерака
Смедерево	6	140
Рудник	1	38
Ново Брдо	2	20
Рудишта	2	6
Свега	11	204

Новци града Смедерева обухватају 54,5% свих градских новчаних врста и 68,6% свих примерака градског новца ове групе.

Две смедеревске новчане врсте Лазара Бурђевића су не само једини градски новац тог владара, већ и једини познати новац Лазара

¹⁷ С. Димитријевић, *Нова серија* ... стр. 138 и 140.

Године 1456, средњовековна српска држава изгубила је читаву јужну деспотовину, Ново Брдо, Призрен, Липљан, Трепчу, стару област Бранковића код Вучитрна и Нови Пазар, Бихар у долини Мима и Медун у планинама Зете. Миром који је склопљен са Турцима почетком 1356. године деспот је задржао само територије северно од Крушевца и западне Мораве. — К. Јиречек — Ј. Радонић, *Историја Срба II*, Београд 1952, стр. 327; Исти извор I, стр. 382.

Бурђевића, пошто досад нису нађени његови општедржавни новци, тј. новци без натписа који га везују за овај град.

Посебно место новца Смедерева у овој скупуни градског новца видимо и по томе да се у неколико случајева новчане врсте истих представа јављају и код других градова.

Мада заступамо мишљење да су сва четири места била административно управни центри ширих територија¹⁸ и ковали исте врсте новца (разуме се са другачијим именом града) и да ћемо временом наћи сличне врсте које нам недостају и код других градова¹⁹, никако не треба испустити из вида посебно место Смедерева међу градским емисијама деспота Бурђа Бранковића.

Вратимо се на место које је Смедерево имало у градским емисијама деспота Бурђа Бранковића.

Код свих градских новчаних врста деспота Бурђа обавезно се јавља и смедеревска варијанта. Известан изузетак представља само

¹⁸ Није искључено да то нису биле обичне власти које се у то доба јављају на место жупа, да су ова четри центра, били центри територијално много ширих полуфеудалних административно управних јединица, а да су имале на свом челу намесника, односно војводу, као што је то случај са војводом Иванишем код Рудишта. — С. Димитријевић, *Нова серија* ... 139.

¹⁹ Ради бољег разумевања овог питања поново дајемо табелу:

ПАРАЛЕЛНЕ ВРСТЕ ГРАДСКОГ НОВЦА

бр.	врста	диференцијални опис лица	диференцијални опис наличја	појава				
				Смеде- рево	Ново Брдо	Рудник	Руди- шта	
1	Аспре	лав са именом града	Натпис у три реда (деспот или војвода)	●	●	—	●	
2	„	„	деспот седи	●	●	●	—	
3	„	„	деспот стоји	●	—	—	—	
4	„	„	натпис у два реда	●	—	—	—	
5	маљушник	дворедно име града	лав	●	—	—	—	
6	„	лав са именом града	дупли крст	●	—	—	—	

— С. Димитријевић, *Нова серија* ... 140.

Из ове табеле да се закључити не само да су постојала четири центра који су ковали новчане емисије које су се разликовале само по имену места, односно владара или војводе (већ и да је вероватно деспотовина односно наслеђе кнеза Лазара било подељено на четири територијалне јединице. У прилог тог мишљења иде и састав оставе из Тополовника, који показује да су новци ова три односно четири места били у једном моменту готово искључиве новчане врсте у оптицају (5 од 6 нађених новчаних врста).

новац Рудишта кован под намесништвом војводе Иваниша.²⁰ То је једини градски новац те групе који нема свој смедеревски пандан. По нашем мишљењу њега треба посебно разматрати, као градски новац једног феудалца, а не као градску врсту деспота Бурђа, пошто он то није. Гледамо ли ову новчану врсту независно од имена и звања владара, односно феудалца, као одређену композициону представу, видимо да је новац Рудишта кован за време војводе Иваниша пандан смедеревске врсте бр. 3 са троредним натписом.

Обавезна појава смедеревске варијанте код свих градских врста навела нас је да као време почетка градских емисија узимамо годину 1430, када је смедеревски град био завршен.²¹

Насупрот подражавању смедеревских новчаних врста или симултаном ковању једних те истих врста од стране више таквих центара који су на њима означени, налазимо три смедеревске врсте (врсте и слике бр. 1, 4 и 5) које припадају типовима који се не појављују код других поменутих места.

У вези прве врсте са владарем који стоји, треба размотрити и претпоставку да је ова релативно обилно кована врста са стојећим владаром кована пре стварања ове четири области и била нека врста градског новца широке употребе, као што је то био случај са новобрдским новцем кнеза Лазара. У прилог таквог закључка говориле би и пропорције оставе из Тополовника, у којој је ова најбројнија Бурђева градска врста нешто слабије заступљена од аспри Смедерева и Рудника са седећим владарем, што би указивало да је у питању старија врста.

Што се тиче врсте бр. 5, смедеревског маљушника са двоструким крстом, његово ковање у Угарској у време турске окупације Србије 1439. године имало би симболичан значај, и објашњавало би зашто се ова новчана врста не појављује код других места.

Што се тиче врсте бр. 4, смедеревске аспре са дворедним натписом, у питању је врло ретка врста, позната у једном једином примерку (вероватно истом као и онај кога налазимо код Шафарика и Љубића). Она заиста не пружа никакве елементе за посебна разматрања зашто се слична новчана врста не јавља и код других градова у питању.

Диспропорције међу основним врстама смедеревских градских аспри и новчаних врста других места могу се објаснити у односу на Рудник и Рудишта и стварним пропорцијама у привредном и политичком њиховом значају у односу на Смедерево, а у односу на све ове градове заједно с Новим Брдом, и претпоставком да су неке најбројније врсте градског новца, које се понављају код различитих места (нпр. врсте са седећим владаром и крста са троредним натписом), коване и касније, после обнове Деспотовине 1444. године, у време када је Смедерево добило изузетан значај, било услед слабљења других

²⁰ С. Димитријевић, *Нова серија* ... стр. 138—139, врста бр. 14.

²¹ К. Лиречек — Ј. Радонић, *Историја Срба I*, стр. 356.

побројаних центара, било услед свог сопственог привредног развоја, било услед губитака неких од ових места.

Таква је ситуација постајала у односу на Ново Брдо, чији је значај сигурно опао после дуготрајне опсаде, његовог заузимања и пуштошења од стране Турака 1441. године, устанка и пљачке од стране Турака 1443. године. Враћено Бурђу 1444. године оно је дефинитивно пало у турске руке већ у лето 1455. године.²²

Задржимо се на Рудиштима. О овом рударском центру знамо релативно мало. Па ипак, подаци говоре о томе да су Рудишта непосредно пре 1453. године припадала српским калуђерима из Београда а да их је затим од њих добио Ј. Хуњади и држао их у времену између 1453. и 1456.²³ Из наведеног мађарског присуства (Београд и Хуњади) произилази да је у то доба ово рударско место било на угарској територији.²⁴

Чак и да Рудишта тада нису била у мађарским рукама, у што не верујемо, тешко је претпоставити да је на феудалном добру калуђера из Београда (тада у мађарским рукама), које је прешло у својину Хуњадија, могао да буде Бурђев намесник војвода Иваниш. Много је вероватније да је таква ситуација постојала пре прве турске окупације Деспотовине, пре 1439. године.

Градски новац Смедерева има посебно место и у целокупном обиму новчаних емисија из времена деспота Бурђа Бранковића.

Његов удео у укупном броју познатих новчаних врста (35) износи 17,1% а његов удео у укупном броју познатих примерака кованих за време деспота Бурђа (725) износи 19,3%, што је готово 1/5 целокупног новоемитованог новца.

Удео свих градских емисија у укупном броју емисија кованих за време Бурђа Бранковића износи код познатих новчаних врста 31,4%, а код познатих примерака кованог новца 28,1% што се приближава 1/3 целокупног новоемитованог новца.

²² К. Јиречек, *Историја Срба*, I, 364, 367, 369, 380.

На сличан смо начин већ интерпретирали и чињеницу да се у време када је деспот Лазар Бурђевић ковао свој новац, овај појављује само у смедеревској варијанти. — Напомена 17 и текст испод ње.

²³ Б. Храбак, *Средњовековни рудник и трг Рудишта под Авалом*, Посебан отисак из Годишњака музеја града Београда III, 1956, стр. 100—103; К. Јиречек — Ј. Радонић, *Историја Срба* I, 431; II, 325.

²⁴ Исту тврђњу налазимо и код Ј. Радонића — К. Јиречека и Ј. Радонића, *Историја Срба* I, 356.

Претпоставку Б. Храбака да су Рудишта делила судбину оближње тврђаве Жрнова (Авала) и да су заједно с њом дошла под Турке 1442, а поново под српску власт 1444. до 1458 (Б. Храбак, Наведено дело, стр. 100) не бисмо могли да усвојимо. Град Жрнов — Хавалу, подигли су Турци за време прве окупације Деспотовине, да би пазили на Београд, али до тада Рудишта нису била саставни део београдске територије. То се најбоље види из чињенице да Мађари узимају Београд 1427. а Рудишта ипак кују свој новац под деспотом Бурђем. Присуство Мађара у Рудиштима у каснијем периоду 1453—56 само показује да је београдска територија била проширена негде после прве окупације Деспотовине. То се могло одиграти независно од чињенице да је тада припадала Авала, као што и само поседовање Београда није значило да се истовремено држе и Рудишта.

Још је значајнији удео смедеревских и градских аспри у укупној новчаној циркулацији ове новчане групе из времена деспота Бурџа Бранковића.

	Број врста	Број примерака	Релативан удео у целокупном броју	
			Врста	примерака
аспре Смедерева	4	133	22,2%	41,6%
аспре градова (укупно)	8	195	44,4%	60,9%
аспре општедржавне	10	125	55,5%	39,1%
аспре укупно	18	320	100	100

Дакле, 3/5 свих аспри биле су градске аспре. Само Смедерево учествовало је са преко 2/5 у целокупном новчаном оптицају аспри.²⁵

Удео новчаних врста Смедерева у целокупној циркулацији аспри постаје посебно значајан ако се осврнемо на велику улогу коју су српске аспре имале у то време.

У документима из времена деспота Бурџа срећемо обрачуне у аспрама.²⁶

Из бележака дубровачког трговца Михајла Лукаретића, видимо да је дукат вредео 35 аспри а 42 гроша.²⁷ Сличан однос утврдили смо анализирајући просечне тежине Бурџевих смањених динара и аспри констатујући да су ови последњи имали за 25% већу тежину.

Пошто су се српске аспре по величини и дебљини потпуно поклапале са тадашњим турским аспрама — акчама, оне су биле врло погодне за робноновчани промет између од Турака окупираних и неокупираних делова средњовековне српске државе.

У признаници издатој Бурџу Бранковићу у вези депоновања његове ризнице у Дубровнику 25. јануара 1441. године међу пописом његовог злата и сребра, помиње се од сребрног новца једино тисућа тисућ (милион) аспри запакованих у цакове (сак8љ) који су садржавали по 20, 25, 30, 35 и 40 хиљада аспри, односно тежили од 23,2 до 46,4 кг.²⁸ Пошто је Бурџ Бранковић обилно ковао овакве новчане врсте, јасно је да је у депозиту била српска аспра а не турски новац у употреби у Србији, како се досад мислило, пошто би овај у том слу-

²⁵ Напомињемо да смо у току анализа просечне тежине новчаних врста са мањим пречником установили да међу новцима деспота Бурџа Бранковића постоје две новчане врсте које би више одговарале смањеном динару Вука Бранковића него ли аспри. У питању су мале врсте са Бурџевим монограмом (Љубић Таб. XIII, 24 и 25). Просечна тежина 15 примерака врсте без мале главе износи 0,80 гр. Исто толико износи и просечна тежина 19 примерака обе врсте узете заједно.

²⁶ М. Динић, *Из Дубровачког архива*, Београд 1957, стр. 30.

У трговачкој књизи М. Лукаретића аспре су у употреби од првих обрачуна 1439. године — Исти извор, стр. 56.

²⁷ Исти извор, стр. 2.

²⁸ Fr. Miklošich, *Monumenta Serbica*, Vienne, 1858, стр. 406—409; Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма II*, Београд 1934, стр. 21—23; А. Соловјев, *Одабрани споменици српског права*, Београд 1926, стр. 206—208.

чају морао да се појави само као део таквог Бурђевог депонованог новца, као што је био случај са турским златницима у делу депозита који се односи на златни новац, који садржи углавном венецијанске и угарске златнике. Овде се говори само о једној врсти сребрног новца, о аспри, која је самим тим српска аспра.

На основу дате укупне тежине поменутих милион аспри добијам да је тадашња просечна тежина нових примерака српске аспре износила 1,16 гр., што потпуно одговара данашњој просечној тежини ових новчаних врста, која се креће зависно од новчане врсте од 0,98 до 1,10 грама и достиже напред наведену тежину ако се повећа за уобичајених 6% на рачун излизаности.

Из ових наведених података може се сагледати не само зашто је аспра била тако обилно кована у доба деспота Бурђа, већ се из њих види и то да је аспра била најважнија новчана јединица средњовековне српске државе у том временском периоду.

Задржимо се на средњовековним фалсификатима новца града Смедерева. Поред сребрних врста овога новца јављају се и бакарне, посребрене врсте са делимично или готово потпуно скинутом сребрном преваком, које су по свом изгледу потпуно идентичне са постојећим сребрним врстама. Анализирајући све опште државне средњовековне српске бакарне новце, дошли смо до закључка да су у питању фалсификати сребрних врста, вероватно ковани у званичним ковницама.²⁹ Ова је врста делатности била знатно проширена и карактеристична баш за време деспота Бурђа Бранковића.

По нашим старим анализама, међу укупним бројем таквих врста 39,1%, а међу досад нађеним примерцима 47% отпадало је на новац Бурђа Бранковића.³⁰

Међу оваквим средњовековним бакарним фалсификатима досад смо нашли примерке следећих смедеревских аспри:

бр. врсте и слике	врста новца	место	кратки диференцијални опис врсте	број нађених примерака
1	аспра	Смедерево	Бурађ стоји	4
2	"	"	Бурађ sedi	3
3	"	"	Троредни натпис	6

Ради сагледавања целине погледајмо и остале средњовековне фалсификате бакарног новца:

аспра	Рудишта	— војвода Иваниш	³¹	—	1
аспра	Новог Брда	— 11. Брди		—	2

²⁹ С. Димитријевић, *Српски средњовековни бакарни новац*, Посебан отисак из Историјског часописа, књ. VIII, Београд 1959, стр. 33—40.

³⁰ Исти извор, Табела на стр. 35 и стр. 36, 39—40.

³¹ Примерак из збирке Љ. Ковачевића — С. Димитријевић, *Нова серија* ... 138 (напомена 107).

Узмемо ли у обзир све досад нађене примерке из времена Бурба Бранковића видимо да њихов број достиже 62. (Ту није ушао заједнички новац деспота Бурба и Ј. Хуњадија). Интересантно је да међу њима нема ни један једини примерак из времена господина Бурба Бранковића (1410—1427). Сви они припадају његовом деспотском периоду. Од целог збира 46 примерака отпада на општедржавне врсте а 16 на градске. Погледамо ли ово питање са становишта основних врста видимо да највећи део ових бакарних фалсификата сачињавају аспре. На њих отпада 33 примерка, односно 53,2%. Поред аспри налазимо 24 динара и 2 примерка малог новца са монограмом из групе са просечном тежином од 0,80 гр. Погледамо ли удео градских врста у целокупном броју примерака бакарних фалсификата из времена деспота Бурба Бранковића, видимо да он износи 25,8%, односно да на само Смедерево отпада 20,6%.³²

Нама изгледа да се релативно обилна појава бакарних врста превучених сребрном скрамом у доба деспота Бурба може делимично везати за тешка времена кроз које је пролазила Деспотовина у том периоду.

Задржимо се на питању ковнице. Мада не располажемо архивским подацима који би потврдили постојање ковница у Смедереву и Рудишту, ми смо у једном претходном раду убројили ова два места у она где је „сигурно или са доста вероватноће” постојала ковница.³³

Одмах морамо да одбацимо сваку претпоставку да су имена места на овој групи новца ознаке ковнице. Ако би то био случај, зашто би се једне те исте врсте јављале код различитих ковница?

На чему онда заснивамо нашу претпоставку о постојању ковница у неким од ових места?

Ако погледамо сва четири места у питању, видимо да су два од њих, Ново Брдо и Рудник, сигурно имали ковнице, о чему говоре архивски извори. Ова два места као и Рудиште била су рудници сребра, те је јако вероватно да је и ово треће место имало своју ковницу. Још је вероватније да је ковницу имало само Смедерево које је било престоница Деспотовине, а самим тим и значајан тржишни центар, уз то то је било и место са најбројнијим градским емисијама новца, место чије су емисије имале велики удео у читавом новчаном оптицају.

Постојање релативно бројних бакарних примерака новца града Смедерева указује да је врло вероватно да је и у тој ковници вршено фалсификовање сребрних врста.

³² Напомињемо да међу новцима града Смедерева као и међу побројаним градским врстама тога времена нису познати модерни ковани фалсификати серијске производње. Јасно је да то не искључује постојање појединачних, ливених или галванопластичних копија.

³³ С. Димитријевић, *Проблеми српске средњовековне нумизматике II*, сепарат из Историјског гласника, бр. 3—4, 1957, 113—114.

Бројчана доминација смедеревских новчаних врста (54,5%) и примерака (69%) међу свим нађеним градским новцима ове групе, обавезно постојање смедеревске варијанте код свих Бурђевих градских врста, велики удео смедеревског градског новца у целокупном новчаном оптицају Бурђеве државе који се одражава у структури сачуваних примерака (19%), а посебно изузетно високо место овог града у оптицају свих аспри у доба Бурђа (42%) бројност смедеревских фалсификованих врста у односу на све фалсификате тог доба (21%), све ово указује на изванредан значај новца града Смедерева у овом временском раздобљу.

Објашњење за ову изузетну нумизматичку улогу Смедерева треба тражити како у његовом привредном тако и у његовом државном значају. Као нови и велики град, привредни и политички центар и престоница средњовековне српске државе Смедерево је заиста имало изузетну улогу. Ова се улога одразила и у новчаним емисијама тога времена.³⁴

Résumé

MONNAIE DE LA VILLE DE SMEDEREVO

par

SERGIJE DIMITRIJEVIC

L'auteur est un connaisseur rare de la monnaie de la Serbie médiévale. Dans ce travail il a donné un bref aperçu de la frappe de monnaies dans la Serbie du Moyen Age. Il avait avant tout en vue les villes maritimes de Kotor et de Bar aux XIIIe et XIVe siècles. Il a prêté une attention spéciale à l'apparition de la monnaie d'argent, dite aspra, qui a été frappée à Smederevo, à l'époque du despote Đurađ Branković et de son fils Lazar, 1427—1459.

³⁴ Фотографије новца дате на табелама I—II увеличане су око 9 пута, тј. један дужински сантиметар претворен је у три. Примерци бр. 3 и 8 су из збирке Љ. Ковачевића; бр. 5 из збирке Народног музеја у Београду; бр. 6 са ископавања овога музеја у Новом Брду, бр. 4 из збирке друга Рајка Сикимића, а бр. 1, 2 и 7 из збирке С. Димитријевића. Фотографије С. Димитријевић.

ПРИЛОЗИ

1. врста — Аспра Смедерева са деспотом Ђурђем Бранковићем који стоји

2. врста — Аспра Смедерева са деспотом Ђурђем Бранковићем који седи

3. врста — Аспра Смедерева са троредним натписом Господин деспот Ђурђ

4. врста — Аспра Смедерева са дворедним натписом Господин деспот Ђурђ

ТАБЕЛА II

5. врста — Маљушник Смедерева са дворедним натписом из времена деспота Ђурђа Бранковића

6. врста — Маљушник Смедерева са двоструким крстом из времена деспота Ђурђа Бранковића

7. врста — Аспра Смедерева са деспотом Лазаром Ђурђевићем који седи

8. врста — Маљушник Смедерева са именом деспота Лазара Ђурђевића даога у дворедном натпису

